

Białostoczczyzna

3 / 1995

Białostockie Towarzystwo Naukowe

Spis treści

artykuły

Włodzimierz Jarmolik , Prawa miejskie Suraża za Jagiellonów.....	1
Jerzy Maciejczuk , Osadnictwo pradziejowe w historycznych granicach Suraża od epoki kamienia do wczesnego średniowiecza.....	8
Maciej Karczewski , Osadnictwo z najstarszych faz wczesnego średniowiecza na terenie dzisiejszego Suraża.....	23
Józef Maroszek , Układ przestrzenny miasta Suraża.....	37
Zbigniew Romaniuk , Z dziejów sądownictwa szlacheckiego w ziemi bielskiej od XV do połowy XVI w.....	56
Andrzej Grygoruk , Narwiański Park Narodowy - 21 park narodowy w Polsce.....	70
Ariusz Małek , Suraż pod panowaniem pruskim.....	76
Sławomir Halicki , Turystyka w mieście i gminie Suraż.....	82

biografie

Jerzy Maciejczuk , Władysław Litwińczuk /1901-1992/.....	92
---	----

źródła

Statut cechu szewców suraskich z 1638 r. (opr. Józef Maroszek).....	97
Wydarzenia suraskie 22-23 maja 1863 r. (opr. Józef Maroszek).....	103
Mapy starostwa suraskiego z 1761 r. (opr. Tomasz Popławski).....	112

varia

Krystyna Bieńkowska , Wczesnośredniowieczne cmentarzysko w Surażu.....	126
Alina Czapiuk , Rola ekonomiczna kobiet w szesnastowiecznym Surażu.....	138
Zbigniew Romaniuk , Najstarsza znana pieczęć miejska Suraża z 1582 r.....	141
Jarosław Kloza , Anna Beydówna - cudotwórczyni czy mistyfikatorka..... z I połowy XVII w.	143

recenzje i omówienia

Przemysław Czyżewski , Słownik historyków polskich, Warszawa 1994.....	145
---	-----

Józef Maroszek

Wydarzenia suraskie 22-23 maja 1863 r.

W dziejach miasta Suraza miało miejsce wydarzenie, które należy do najtrudniejszych problemów jakimi są stosunki wyznaniowe. Epizod z czasów Powstania Styczniowego naświetlany jest dziś w lokalnej prasie mniejszościowej i kościelnej i poddawany ocenie. Budzi to poczucie krzywdy, i wyrabia przekonanie u Białorusinów zamieszkałych w Polsce i poza jej granicami o prześladowaniach jakie w różnych okresach dziejów spotykały wyznawców prawosławia, utożsamianych w obiegowych sądach z Białorusinami.

Warto jednak zwrócić uwagę na kilka kwestii:

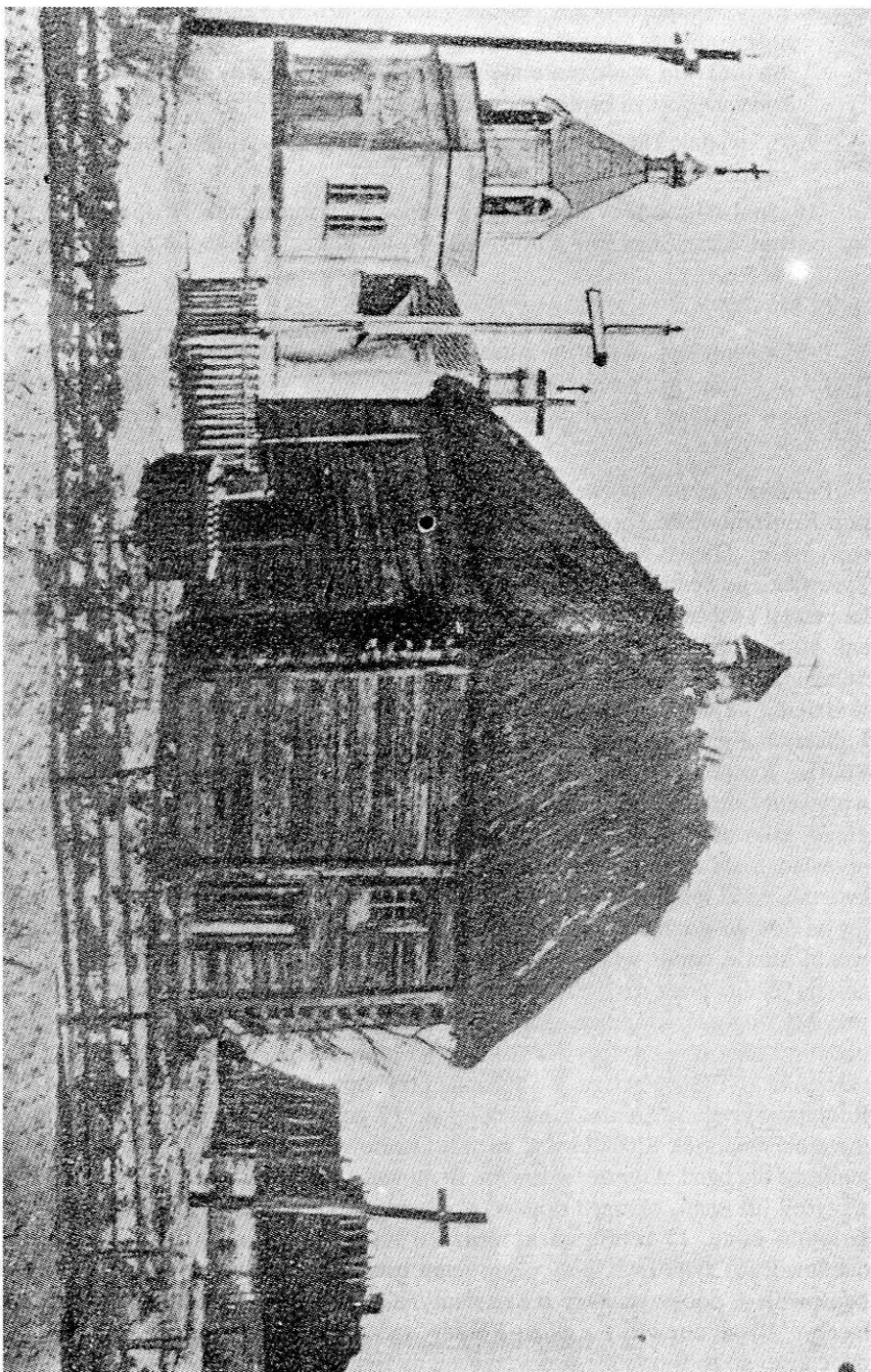
1. Powstanie Styczniowe na obszarze Litwy było jednocześnie ruchem skierowanym przeciw Kościołowi Prawosławnemu, a wśród swoich naczelnych haseł wysuwało żądanie powrotu Kościoła Unickiego, zlikwidowanego w 1839 r..
2. Suraz był miastem, gdzie ludność była bardzo przemieszana wskutek licznych małżeństw unitów i rzymskich katolików, a nowa sytuacja prawno-wyznaniowa znacznie komplikowała życie społeczne i rodzinne.
3. Już od schyłku XVI w. w Surazu zamieszkiwali tylko katolicy, nie było wcale mieszczan prawosławnych. Po 1815 r. nie było tu ani urzędników, ani wojskowych wyznających religię państwową jaką było prawosławie.
4. Wydarzenia majowe w Surazu odbijają też stosunek miejscowej ludności do siłą narzuconej religii.
5. W tradycji ustnej zachowały się wspomnienia o jednym z księży prawosławnych, który w dni świąteczne i odpustowe stał na moście przez Narew i łaską przeganiał zdążających do kościoła katolickiego. Szczególnie pilnował swych parafian - dawnych unitów.
6. Liczne konfiskaty, które spotkały mieszczan suraskich po tych wydarzeniach każe mieć przekonanie, że nie był to jedynie akt dwóch Konopińskich z Reńszczyzny, ale o wykonaniu samego wyroku śmierci na ks.Konstantym Prokopowiczu zdecydowało duże grono osób.
7. Rozpowszechniona wersja wydarzeń majowych w Surazu 1863 r. pochodzi z publikacji zamieszczonej w *Grodnskich Eparchialnych Wiedomostiach* w 1909 r., a później w samodzielnym wydawnictwie *Stradalcy i muczeniki za wieru prawosławnuju i narodnost russkuju w zapadnoj Rusi w czastnosti w grodnenskoj gubernii*, Grodno 1909, s.30-36. Najdawniejsza wersja wydarzeń miała być opublikowana w 1889 r. broszurowym wydawnictwie: *Piatidiesiatiletie wożsojedinenia s prawosławnoju cerkowju zapadno-russkich uniatow*. Zwraca uwagę anonimowość autorów tych publikacji. Adresat do którego miały dotrzeć te wiadomości jest za to znany, wypisano go bowiem już na karcie tytułowej: *Poswiaszczajetsia prostomu*

Zapadnorusskomu narodu.

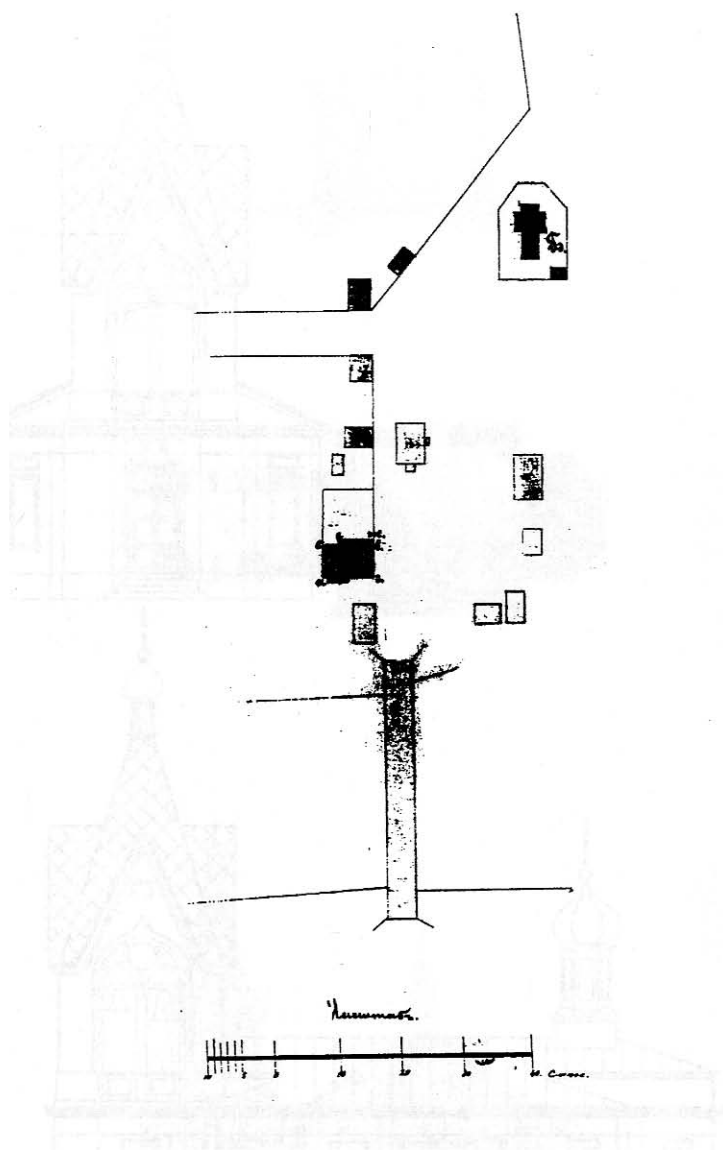
8. Ks. K. Prokopowicz widocznie miał być uznany za świętego, do czego zgodnie z hagiograficzną legendą wyraźnie predestynuje go nie tylko męczeńska śmierć, ale również nie rozłożenie się ciała po śmierci, co w Kościele Ortodoksyjnym uznawane jest za konieczny warunek świętości.
9. 15 kwietnia 1865 r. został powieszony na Rynku w Surażu Michał Laskowski powstaniec.
10. Inni mieszkańcy Suraża - wg wspomnień mieszkańców: Jan Holak Franciszek Karłowicz, Stanisław Zdrojkowski zostali zesłani na Syberię za udział w Powstaniu 1863 r.

Publikujemy opis wydarzeń suraskich w całości, w tłumaczeniu z rosyjskiego na język polski za wydawnictwem: *Stradalcy i męczennicy za wiarę prawosławną i narodność rosyjską w zachodniej Rusi w szczególności w grodnenskiej gubernii, Grodno 1909, s.30-36.*

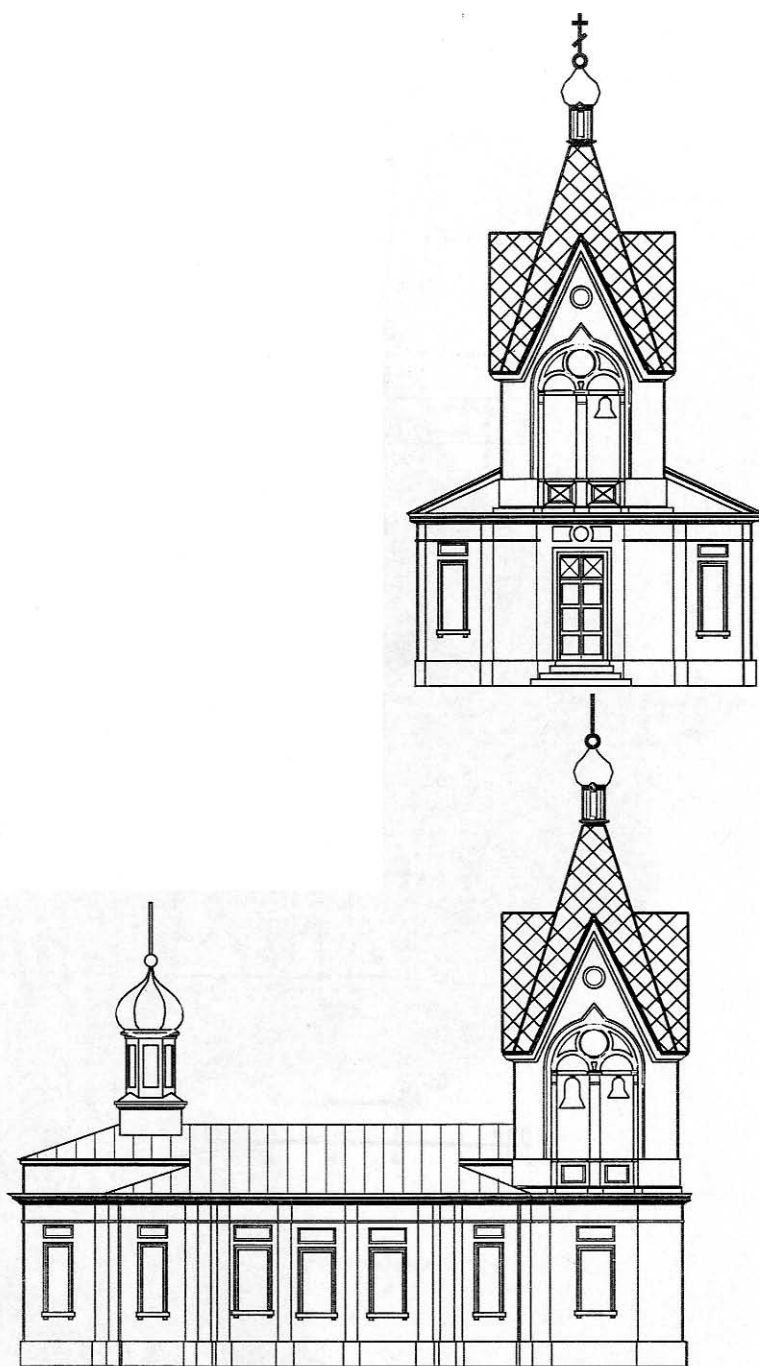
Proboszcz prawosławnej cerkwi z odległego miasta Suraża, powiatu białostockiego, pop Konstantyn Prokopowicz, był synem popa Jona, kowielskiego powiatu z guberni wołyńskiej. Ojciec Konstantyn Prokopowicz urodził się w 1818 roku. Po ukończeniu Żyrowickiego Seminarium Duchownego w 1841 roku, tego samego roku, 1-go października przyjął święcenia na popa do cerkwi pierkowiczskiej w powiecie kobryńskim. W latach 50-tych XIX w. został przeniesiony do cerkwi Przemienienia Pańskiego mieście Surażu. Sam będąc biednym, często pomagał potrzebującym i oprócz tego, mając wiedzę w dziedzinie medycyny bezpłatnie leczył wszystkich, którzy się do niego zwracali. Lubiany był nie tylko przez parafian, ale i przez katolików i Żydów. Mieszczanie miasta Suraża, Rosjanie od pokoleń, w tym czasie byli już okatoliczeni i spolszczeni. Pod wpływem księży, nie szanując ojca Prokopowicza, nie mogli jednak spokojnie patrzeć na niego, jako duchownego prawosławnego, przekonującego swoich parafian, by twardo opowiadali się za wiarą prawosławną, za Carem i za świętą Rusią. Jeszcze w miesiącu kwietniu 1863 roku dobrze życzący ojcu Konstantynowi ludzie uprzedzali go, że buntownicy są gotowi go zabić. Tydzień przed świętami Św. Trójcy, tj.: 13-14 maja, działająca wokół Suraża banda właścicieli folwarku Rińszczyzna Juliana i Mikołaja Konopińskich została rozbita przez rosyjskich żołnierzy, a kapitan z oficerami po walce zostali serdecznie przyjęci i ugoszczeni przez ojca Konstantyna. Po tych wydarzeniach miejscowa szlachta podpuszczona przez księży Kryńskiego i Morawskiego, jeszcze bardziej wrogo zaczęła patrzeć na o. Prokopowicza, jak on śmiało przyjmował i gościł tych "*przeklętych Moskali*". Rota przebywała w Surażu 2 dni i odeszła. 17-go maja zjawił się u o. Prokopowicza buntownik Franciszek Sienkiewicz, ze wsi Daniłowa, który zbierał u mieszkańców kosy i lemieszę dla band, z tymże żądaniem. Buntownicy, nocą z 22 na 23 maja 1863 roku, kiedy wszyscy już spali, okrążyli dom o. Konstantyna Prokopowicza. Pobili ciężko pałkami i kolbami żonę, 17-letnią córkę oraz 16-letniego (ucznia litewskiego seminarium duchownego) syna Lwa, przy czym temu ostatniemu grozili powieszeniem. Żądni krwi buntownicy, pochwycając o. Konstantyna, wyciągnęli go na dwór i tutaj zaczęli go męczyć. Rwali mu włosy z głowy i brody, zadali ponad 100 uderzeń kolbami i rzemieniami, ciągnęli go na wszystkie strony, rzucali na ziemię i kopali nogami, potem jeden oprawca

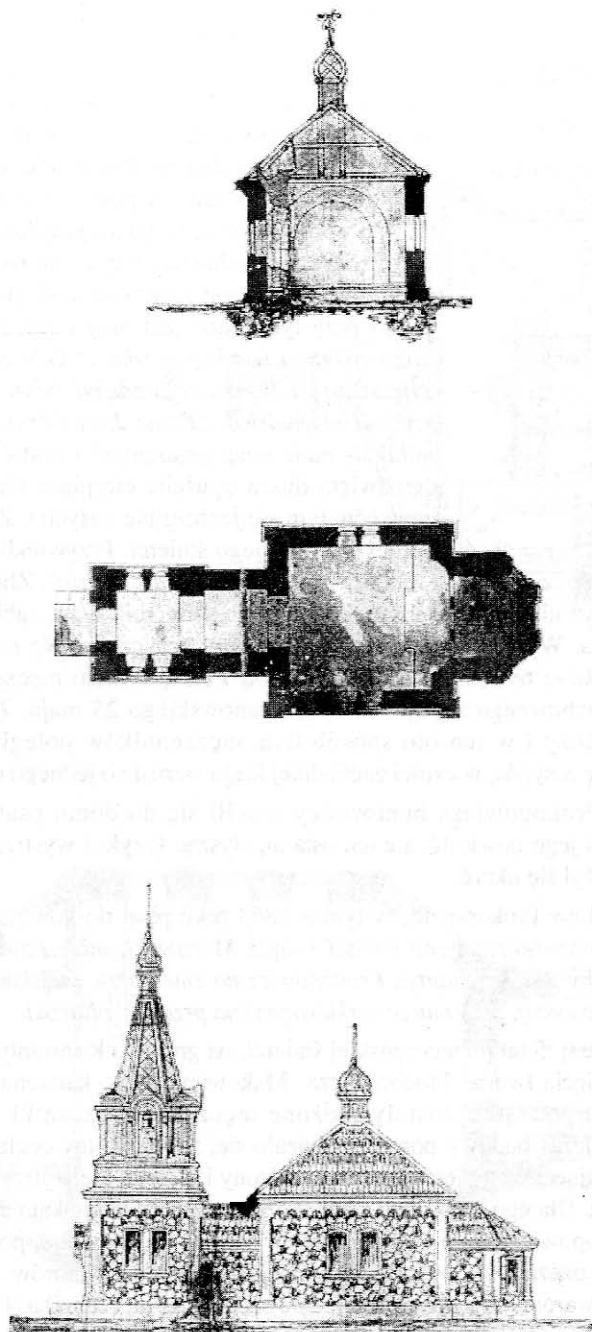
Il. 2 Stara cerkiew unicka nowo zbudowana cerkiew prawosławna w Surżu na zdjęciu z 1876 roku - A. Szafrński, Z przeszłości: Surża...

II. 3 Bytuacja cerkwi prawosławnej i żydowskiego domu modlitwy w Surazhu z II poł. XIX w. - wg rysunku w Państwowym Archiwum Historycznym w Grodnie, zob. F. 8. op. 2, nr 1346, k 16

II. 4 Elewacja główna i boczna cerkwi prawosławnej w Surażu-wg projektu zatwierzonego 11 listopada 1864 roku-zob. Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Grodnie F. 97, op. 1 nr. 32 k. 55.

Il. 5 Drukowany, typowy projekt cerkwi prawosławnej dla 200 osób, proponowany do zbudowania w Surazu por.
Państwowe Archiwum Historyczne Białorusi w Grodnie, F. 97, op. 1 nr 32, k. 89-90

СТРАДАЛЬЦЫ И МУЧЕНИКИ

ЗА ЦРК ПРАВОСЛАВНУЮ И НАРОДНОСТЬ РУССКУЮ

ВЪ ЗАПАДНОЙ РУСИ,

ВЪ ЧАСТНОСТИ ВЪ ГРОДНЕНСКОЙ ГУБЕРНИИ.

(Посвящаяся простому Западнорусскому народу).

ГРОДНА,
Губернская Типография,
1868.

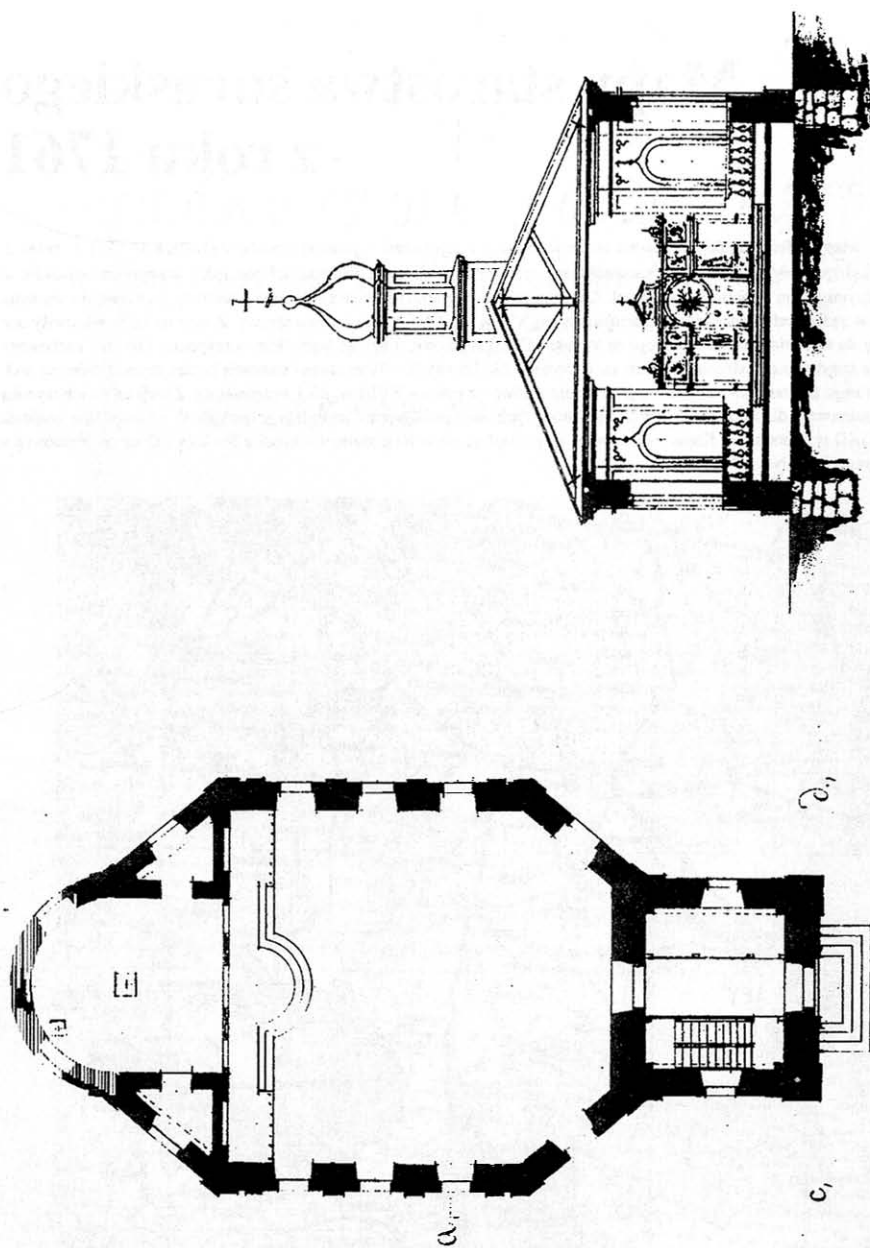
II. 6

ranił go jeszcze wystrzałem w bok. Na koniec, ledwie żywego, pokrwawionego, zamęczonego męczennika oprawcy polscy buntownicy powiesili go na topoli, 5 kroków od domu. Tak nad nieuzbrojonym, bez jakiegokolwiek obrony służył ołtarza zbuntowani panowie pokazywali swoją odwagę. Przed śmiercią męczennik prosił swoich oprawców, by pozwolono mu się pomodlić. Ale oprawcy jeszcze go zwymyślali, jego i jego świętą wiarę prawosławną, przy czym mocno bili go w piersi, by nie dać mu wypowiedzieć słów modlitwy; mówili przy tym: "jaki jest twój Bóg? Wy - to psy, a wasza rosyjska wiara - pieska..." Gdy złożyli mu na szyję sznur, a Konstantyn zdążył tylko drętwiącym językiem powiedzieć: "Panie Jezu Chryste, Synu Boży, zmiłuj się nade mną, grzesznym" i został powieszony - jego święta dusza opuściła cierpiące ciało. Ale złość oprawców tym się jeszcze nie nasyciła. Znęcali się nad nim jeszcze i po jego śmierci. Przywlekli do trupa ojca syna i mówili: "Widzisz, ojciec twój wisi jak pies, z tobą też tak będzie". Zbiwszy go, rzucili go na ziemię, gdyż nie mógł on ustać. Potem jeszcze ograbili dom, zabierając wszystko, co było cennego. Wychodząc z domu buntownicy krzyczeli: "No teraz u nas nie będzie już schizmatyków; teraz mamy już prawdziwą Polskę". Ciało męczennika zostało pogrzebane przez duchownego z Topilca, o. Kaczanowskiego 25 maja. Tak zakończył swój żywot sługa Boży i w ten oto sposób lista męczenników poległych za wiarę prawosławną i sprawę rosyjską w części zachodniej kraju wzrosła o jednego człowieka.

Powiesiwszy o. Prokopowicza buntownicy rzucili się do domu psalmisty Józefa Sosnowskiego, żeby i jego powiesić, ale ten ostatni, słysząc krzyki i wystrzały w domostwie duchownego zdążył się ukryć.

Syn męczennika Lew Prokopowicz w tymże 1863 roku pisał do kolegi z seminarium, że "za śmierć ojca największą winę ponosi ksiądz Morawski, mieszkający w Turośni Kościelnej. Pochowany jest Konstantyn Prokopowicz na cmentarzu wiejskim należącej do Suraza cerkwi zawykowskiej, przy murze cerkiewnym (na przeciw ołtarza).

25 maja 1868 roku tj. 5 lat po męczeńskiej śmierci, na grobie o. Konstantyna został zbudowany przez jego zięcia Iwana Fiodorowicza Makowieńskiego kamienny pomnik nad kryptą, w której na początku zostały złożone męczeńskie szczątki duchownego K. Prokopowicza. Podczas budowy pomnika okazało się, że pierwotny ceglany grobowiec pod wpływem spływającej wody jest trochę uszkodzony i dlatego nie wytrzymałby ciężaru kamiennego pomnika. Dlatego też kryptę ceglana trzeba było zastąpić kamienną. Następca o. Konstatyna Prokopowicza, pop suraskiej cerkwi o. Joann Kotowicz, podczas przebudowy grobowca gdy okazało się potrzebnym odsunięcie grobu od murów cerkiewnych, zdecydował się na otwarcie grobowca i obejrzenie szczątków męczennika. I oto jak ojciec J. Kotowicz, będąc już przeorem cerkwi goreckiej powiatu kobryńskiego w piśmie z 17 kwietnia 1886 roku do swego następcy w parafii suraskiej popa o. Mikołaja Wiesiołowskiego opisywał grób i szczątki o. Konstantyna w tym stanie, w jakim je zastał 25 maja 1868 roku, tj.: 5 lat po pogrzebie. *Trumna sosnowa, pomalowana na niebiesko.*

Plan i przekrój projektowanej cerkwi w Surażu-1864 r. Państwowe Muzeum Historyczne w Grodnie F. 97, op. I, nr 32 k. 56